

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 12 3 ● 2013

Over de nestplaats

Bloembollenvelden zijn monocultures met een intensieve bodembewerking en een hoog gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Er broeden dan ook maar weinig soorten vogels. Toch zijn er enkele soorten die het tot op heden nog redelijk goed doen, maar landelijk ernstig bedreigd zijn.

● Gele kwikstaart, vrouwtje. Foto: Fred Koning.

Bollenvelden zijn van belang voor gele kwikstaart, patrijs en veldleeuw. Ook wilde eend, witte kwikstaart en kneu zijn broedvogels in dit landschap. Ik beschrijf in dit artikel mijn ervaringen met nestvonden van vogels en van de gewassen waarin de vogels broedend zijn aangetroffen. De waarnemingen heb ik voornamelijk gedaan op mijn eigen percelen in de Polder de Zijpe. Aangezien ik geen hyacinten en blauwe druifjes teelde, is geen indruk verkregen welke soorten in deze gewassen zijn te vinden.

Geschiedenis

In de oude bloembollengebieden van Noord-Kennemerland en Breezand waren vroeger de bedrijven klein. De akkers werden vaak gescheiden door heggen van haagbeuk en eenstijlige meidoorn. Tot in het begin van de jaren zestig van de vorige eeuw werd het stro en riet nog met de hand uit de gewassen geharkt en op 'schelven'

gezet, om het riet het volgende jaar weer te kunnen hergebruiken. Deze schelven hadden een hoogte van 3-4 meter en boden een ideale nestplaats voor soorten als witte kwikstaart, ringmus en wilde eend. In dit landschap waren behalve de bovengenoemde soorten ook geelgors en ringmus nog algemene broedvogelsoorten: de geelgors op de grond en de ringmus op de schelf. In de jaren vijftig en zestig kwamen de mechanisatie en schaalvergroting op gang en verdwenen de heggen en schelven en daarmee ook de ringmussen en geelgorzen. In deze periode werden ook de zandgronden in de Zijpe, Julianadorp en Koegras omgezet van grasland in bloembollengrond.

Landgebruik

De meeste bolgewassen (tulp, krokus, hyacint, narcis en blauwe druif) worden in de herfst geplant en daarna bedekt met stro om schadde door verstuiwing en vorst te

voorkomen. In het voorjaar wordt het stro verwijderd, gehakseld of blijft het gewoon liggen. Vanaf half juni worden deze gewassen machinaal uit de grond gehaald. Om verstuiwing van de zandgrond te voorkomen, worden de velden ingezaaid met gewassen als gras, afrikaantjes of rammenas. Tegenwoordig worden na de oogst veel percelen onder water gezet als bestrijdingsmethode tegen worteloniukruiden en schadelijke bodemorganismen als aaltjes en schimmels. Deze geïnundeerde velden trekken veel steltlopers en kwikstaarten aan. Lelies en gladiolen worden in het voorjaar geplant en in de late herfst gerooit.

Vanwege de intensieve grondbewerkingen zijn er nog maar weinig wormen in de grond. Door het gebruik van herbiciden en insecticiden zijn zaaddragende onkruiden en insecten schaars vergeleken met braakliggende percelen, bermen of weidegebieden.

keuze van vogels in bollenvelden

● Patrijs. Foto: Fred Koning.

Gele kwikstaart

De eerste gele kwikstaarten komen soms al eind maart uit Afrika aan. De meeste vogels arriveren echter in april. Zij broeden nu vooral in open agrarische landschappen met akkerbouw, tuinbouw, bloembollenteelt en extensief beheerde graslanden. De dichtheden zijn in bloembollengebieden ongeveer 1 paar per 10 ha (Wolfswinkel, 2011). Dit is veel hoger dan hun voorkomen in graslanden (Scharringa *et al.*, 2010). Gele kwikstaarten broeden op de grond. Hun nest bestaat uit een kuiltje in de grond, gevoerd met fijne grasjes, haartjes en kleine veertjes. Negentien van de dertig nesten trof ik aan tussen tulpen. Het nest ligt meestal onder de onderste brede tulpenbladen. Die brede bladen bieden een goede bescherming tegen regen en verbergen het nest tegen overvliegende predatoren. Krokus en narcis hebben veel smallere bladen en bieden deze voordelen van beschutting in mindere mate. De gele kwikstaarten zoeken voedsel bij voorkeur langs slootkanten of in aangrenzende weiden of grazige wegbermen. Daar foerageren ze op de talrijk

aanwezige insecten. In de tijd dat ze jongen hebben, vliegen ze vaak wel 200-300 meter en bezoeken dan ook vaak de gazons van de woonhuizen in de omgeving. De gemiddelde legselgrootte is 5,6 ei ($n=16$); de gemiddelde broedselgrootte 5,2 jong ($n=17$). Van twintig nesten kon ik de eerste ei-datum berekenen. Er bleken twee periodes waarin de vogels met de legsels begonnen. Eén eind april/begin mei met een gemiddelde eerste ei-datum van 6 mei ($n=13$) en een andere piek in juni met een gemiddelde eerste ei-datum van 14 juni ($n=7$). In de literatuur worden tweede broedsels als zeldzaam beschreven (Cramp *et al.*, 1998). Het is dan ook niet uitgesloten dat veel van deze late legsels vervolglegsels zijn. Dit zijn legsels die gestart worden nadat het eerste legsel is mislukt. Van de achttien nesten die meer dan een keer werden bezocht bleek dat er elf (61 %) waren gepredeerd. Dit hoge percentage wordt voornamelijk veroorzaakt door predatie van zwarte kraaien. Ook in de prooi-resten van torenvalken tref ik regelmatig gele kwikstaarten aan. De voorkeur van de gele kwikstaart

voor grote open landschappen heeft mogelijk te maken met de geringere dichtheden van zwarte kraai en ekster in dit type landschap.

Engelse gele kwikstaart

Eén van de 33 nesten die ik van gele kwikstaarten vond, was van de Engelse gele kwikstaart. De huidige Noord-Hollandse populatie ligt tussen de 10 en 20 paren (Scharringa *et al.*, 2010). Hun voornaamste broedgebieden komen overeen met die van de gele kwikstaart en bevinden zich vooral in een smalle zone langs de kust in gebieden waar bloembollen worden geteeld.

Witte kwikstaart

Wat betreft zijn nestplaatskeuze verschilt de witte kwikstaart van de gele kwikstaart door het feit dat hij graag een dak boven zijn hoofd heeft. Hij broedt dan ook zelden tussen de bloembollen. Van de elf gevonden nesten lag er slechts één op de grond tussen tulpen. Vroeger was de witte kwikstaart een algemene broedvogel op de schelven die zich midden tussen de bloembollenvelden bevonden. Na het verdwijnen van de stroschelven ►

● Witte kwikstaart, broedvogel op schelven en vooral rommelige erven. Foto: Fred Koning.

	tulp	lelie	narcis	krokus	onkruid	schelf	?	totaal
gele kwikstaart	19	6	2	1	2	0	2	32
witte kwikstaart	1	0	0	0	0	10	0	11
veldleeuwerik	5	2	4	1	1	0	3	16
kneu	6	4	0	0	0	0	0	10
wilde eend	20	1	16	0	1	1	2	41

Tabel 1. Aantallen gevonden nesten per gewas.
(?=gewas niet genoteerd)

● Oud bollenlandschap met schelf en heggen. Een landschap waar vroeger geelgors, ringmus, witte en gele kwikstaart algemeen voorkwamen. Foto: Fred Koning.

nam het aantal potentiële nestplaatsen sterk af. Van de elf nestvondsten waren er destijds maar liefst tien op deze stroklampen. De kwikstaarten bouwden de nesten meestal in kleine holtes aan de zijkant van de schelf op hoogtes variërend tussen 0,9-3 meter. Het was kennelijk geen goede keuze, want van de tien nesten die ik volgde, mislukten er acht. In twee nesten werden jongen grootgebracht en van één nest weet ik het resultaat niet. Het aantal eieren varieerde tussen 5 en 7 eieren, gemiddeld 5,7 ei ($n=9$).

De broedplaatsen van kneuen waren zeer afwijkend van die van de vogels die in het duin broeden.

In twee van deze nesten werd ook een koekoeksei aangetroffen. De witte kwikstaarten maken nu hun nesten vooral dicht bij gebouwen. Daar nestelen zij tussen stapels kisten, in oude schuurtjes of onder daken waar een dakpan ontbreekt. Ook broeden ze onder bruggen, damwanden, sluisjes en andere door mensen gebouwde objecten, soms zelfs op een lange tijd niet gebruikte tractor of landbouwmachine. De achteruitgang van de soort heeft ook te maken met het gebruik van herbiciden en insecticiden en de moderne milieuwetge-

ving die voorschrijft dat porrie- en mesthopen grote gedeelten van het jaar moeten worden afgedekt. Deze plekken waren rijk aan wormen en vooral insecten die de belangrijkste voedselbron voor de kwikstaarten zijn.

Veldleeuwerik

Nog steeds broedt de zo sterk in aantal afgenomen veldleeuwerik tussen de bollen. De Atlas van de Broedvogels van Noord-Holland (Scharringa *et al.*, 2010) laat zien dat op de bloembollengronden tus-

sen Petten en Den Helder de veldleeuwerik nog bijna in alle kilometerhokken broedt. Wolfswinkel (2011) kwam uit op ongeveer twee paar per tien ha in de Zijpe. Ook in de winter zijn ze aanwezig. In februari is vaak al hun zang te horen. Het is een vroege broeder, die zijn nest bouwt tussen de dan nog lage narcissen, tulpen of net opkomende lelies. Het nest ligt meer open dan dat van de gele kwikstaart en bevat maar 3-4 eieren. Het gemiddelde aantal eieren was 3,7 ei ($n=9$), het gemiddelde aantal jongen 2,8 jong ($n=8$).

Kneu

In het duin zijn de nesten van kneuen gemakkelijk te traceren, omdat de vogels vaak vlak bij hun nest op een struikje zitten te zingen. In bloembollenvelden is dit lastiger. De kneu is geen regelmatige bewoner van de bollenvelden. Alleen in bepaalde jaren zijn ze aanwezig. Ze broeden dan in een soort los groepsverband. De nesten bevinden zich binnen enkele tientallen meters van elkaar. Dit verschijnsel trad op in 1976 (5 nesten), 1981 (3 nesten) en 1997 (2 nesten). Er waren vermoedelijk in de genoemde jaren nog meer nesten, maar die kon ik niet vinden. De broedplaatsen waren zeer afwijkend van die van de vogels die in het duin broeden. Daar nestelen kneuen boven de grond in lage struiken, zoals struiken en kraaiheide, vlier, eenstijlige meidoorn en kruipwilg. De nesten in de bloembollenvelden lagen allen op de grond onder het gewas.

Wilde eend

De wilde eend is een algemene broedvogel tussen de bolgewassen. Zij bouwt haar nest meestal tussen vrij dicht en hoog gewas zoals narcis en tulp die in mei al een goede dekking bieden. Hoewel ze heel omzichtig naar hun nest sluipen en ook bij bezoek van mensen heel

soort	ei	jong
gele kwikstaart	5,6 (n=19)	5,2 (n=17)
witte kwikstaart	5,7 (n=9)	5,0 (n=2)
veldleeuwerik	3,7 (n=9)	2,8 (n=8)
wilde eend	8,4 (n=29)	?
patrijs	13,5 (n=2)	?

Tabel 2. Legsel en broedselgrootte.

● Patrijs, een rodelijstsoort die zich nog redelijk weet te handhaven tussen de bloembollen. Foto: Fred Koning.

● Kneu. Foto: Piet Munsterman.

lang blijven zitten, is het broedsucces matig. Zeker de helft van alle nesten van eenden die tussen bollen broeden mislukken. Het zijn vooral zwarte kraaien die de eieren roven. Zij volgen de mensen die voor het selecteren door de gewassen lopen en kijken waar een eend opvliegt. Zelf dekte ik de eieren direct toe zoals een eend dit zelf doet als zij vrijwillig het nest verlaat, vaak echter vergeefs en zag ik de kraaien soms al binnen een uur hun slag slaan. Het aantal eieren per nest varieerde tussen 3 en 12 eieren. Gemiddeld 8,4 ei per nest (n=29). Legsels kleiner dan zes eieren werden niet als volledige legsels beschouwd en niet meegerekend.

Patrijs

Deze rodelijstsoort blijkt zich in de Zijpe nog redelijk te handhaven. Toch kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat hij ook hier de laatste tien jaar nog verder achteruit gaat. Naast de toegenomen schaalvergroting en mechanisatie vermoed ik dat het talrijker worden van buizerd en havik ook een rol speelt. Vooral bij de laatste soort tref ik de patrijs regelmatig op de menukaart. Patrijzen leven van groene delen van planten, zaden en insecten. In de bollenvelden zijn de algemeenste onkruiden duizendknoop, kweek,

melde, kruiskruid en muur die als voedselbron zouden kunnen dienen. In de winter draagt het in het stro achtergebleven graan waarschijnlijk bij aan de overleving van de patrijs. Bij vorst en sneeuw zoeken zij de beschutting op van boerenerven en windsingels rond campings. De nesten liggen gewoonlijk tussen de bolgewassen in het open veld. Ik vond slechts twee nesten met 12 en 15 eieren, beide tussen de tulpen. Aangezien de patrijs laat broedt worden regelmatig nesten tijdens de oogst vernield.

Overige soorten

Ook weidevogels broeden regelmatig in bollenvelden. De algemeenste zijn kievit en scholekster. Deze soorten houden van een korte vegetatie. Zij broeden dan meestal op braakliggende stukken of op percelen die laat in het voorjaar worden beplant, waardoor er in het vroege voorjaar weinig gewas is te vinden. Incidenteel wordt wel eens het nest van een wulp gevonden. In weiland dat pas is gescheurd en waarop daarna bollen worden geteeld, komen naast kievit en scholekster ook tureluur en grutto als broedvogel voor. Zij doen dat omdat zij jaren lang op zo'n grasperceel hebben geboerd en naar hun oude broedperceel terugkeren. Na

een of twee jaar geven zij dit op. In de zomermaanden worden regelmatig kwartels gehoord. Sommigen blijven wekenlang roepen, wat een aanwijzing is dat ze ook daadwerkelijk broeden. Nesten of vogels met jongen zijn nooit waargenomen.

Fred Koning
Belkmerweg 37
1754 GC Burgerbrug
fredkoning@gmail.com

Literatuur

- CRAMP, I.S (ed), 1988. Handbook of the Birds of Europe, The Middle East and North Africa; The Birds of the Western Palearctic. Volume V: Tyrant Flycatchers to Thrushes. Oxford University Press.
- DIJK, J. VAN e.a., 2011. Tussen tulpen en de zee. Ver. Voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk.
- SCHARRINGA, C.J.G., W. RUITENBEEK & P.J. ZOMERDIJK, 2010. Atlas van de Noord-Hollandse broedvogels 2005-2009. SVN en Landschap Noord-Holland.
- WOLFSWINKEL, H., 2012. Verslag broedvogelinventarisatie in bollengebied van de Zijpe. 2010-2011. De Tringiaan 34.